LÊ LẠC GIAO

Lai Rai Chuyện Đời, Rồi Chuyện Văn

V.N.

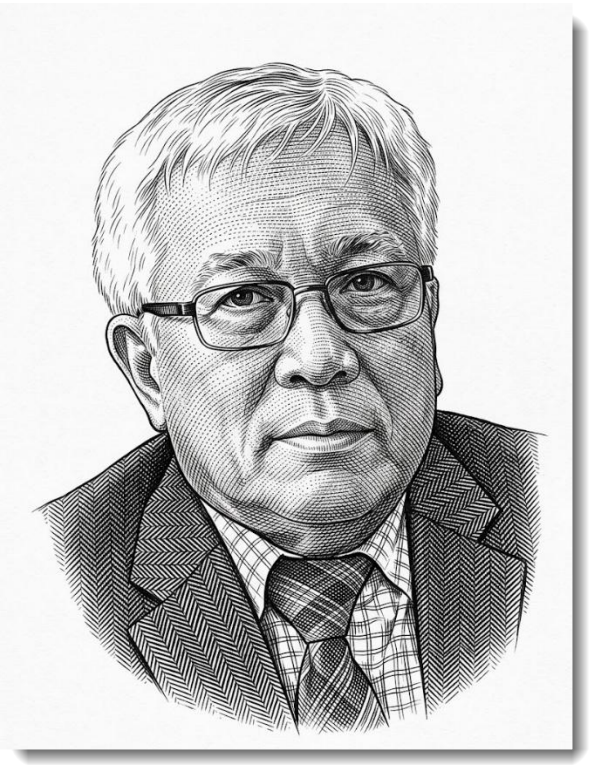

Nhà văn Lê Lạc Giao

Nam California có một cái thú mà người Việt mình đem theo từ quê nhà sang, dầu đã ở Mỹ vài chục năm, vẫn chưa chịu bỏ. Đó là cái thú gặp nhau.

Gặp nhau để uống cà phê. Gặp nhau để ăn phở. Gặp nhau để bàn chuyện sách. Mà nhiều khi chẳng bàn được chuyện sách bao nhiêu, lại bàn chuyện ông này, ông nọ, chuyện Sài Gòn ngày trước, chuyện một người bạn vừa qua đời, chuyện một bài thơ cũ, chuyện món ăn quê nhà, chuyện thời cuộc... Và nếu cuộc gặp kéo dài thêm một chút, có khi lại lai rai.

Lai rai là một chữ rất miền Nam.

Nó không có nghĩa là uống cho say. Người miền Nam uống lai rai là uống chậm, vừa uống vừa nói chuyện; uống một chút, nói một chút; hết chuyện này sang chuyện khác, tới khi nhận ra thì trời đã tối mà chai rượu vẫn còn phân nửa.

Cà phê cũng vậy.

Một ly cà phê có thể uống hết trong mười phút. Nhưng nếu có bạn thì một ly cà phê có thể kéo dài hai tiếng.

Nhà biên khảo Tô Đăng Khoa kể rằng mỗi cuối tuần, nếu không có việc đặc biệt, ông thường gặp nhà văn Lê Lạc Giao bên ly cà phê quen thuộc. Hai người ít khi ngồi xuống là nói ngay chuyện cuốn sách Lê Lạc Giao đang viết. Chuyện thường bắt đầu rất xa: một người bạn vừa mất, một bài thơ cũ, một kỷ niệm Sài Gòn trước 1975, một lần trò chuyện với Nguyễn Lương Vy, một bài thơ của Du Tử Lê... rồi từ đó mới lan sang những chuyện khác.

Tôi đọc đoạn ấy mà thấy gần gũi quá bởi tôi cũng vừa có dịp quen Lê Lạc Giao qua sự giới thiệu của nhà thơ

Thành Tôn và nhà biên khảo Tô Đăng Khoa.

Ấn tượng đầu tiên của tôi về anh cũng chẳng có gì "văn chương" cho lắm. Anh là một người điềm đạm, dễ mến, thích bạn bè, thích chuyện trò; và hình như cũng có cái thú lai rai để nói chuyện đời, chuyện văn chương.

Nói "hình như" là còn dè dặt. Bởi mới gặp nhau vài lần mà đã thấy anh có vẻ thuộc hạng người nếu ngồi với bạn bè thì câu chuyện khó chịu đứng yên một chỗ. Đang nói chuyện Thành Tôn, có thể nhắc tới một người bạn khác. Đang nói chuyện người bạn ấy, lại nhớ một bài thơ.

Từ bài thơ lại nhớ Sài Gòn. Từ Sài Gòn lại nhớ một chuyện năm xưa. Rồi chuyện năm xưa đưa người ta trở về chiến tranh. Chiến tranh đưa tới những năm tù cải tạo. Từ nhà tù sang nước Mỹ. Từ nước Mỹ trở về với văn chương. Và sau một hồi quanh co như vậy, ta mới thấy mình đã đi khá xa mà vẫn còn ở trong câu chuyện của Lê Lạc Giao.

Có lẽ đó cũng là cách văn chương của ông thành hình. Không phải từ một đề tài được vạch sẵn trên giấy, mà từ một đời người cứ lần lượt gọi những đời người khác trở về.

... Cậu Sinh Viên Văn Khoa

Lê Lạc Giao tên khai sinh là *Lê Tấn Hà*, sinh năm 1951 tại Khánh Hòa. Ông vào Đại học Văn Khoa Sài Gòn, ban Triết, từ năm 1970 đến 1974. Cho nên tôi có thể gọi ông là sư huynh, vì tôi ở ban ngoại ngữ, và sau ông đúng ... mười năm.

Sau đó ông làm công chức cho chính quyền Việt Nam Cộng Hòa. Sau tháng 4 năm 1975, ông trải qua tám năm tù cải tạo. Tháng 3 năm 1993, ông sang Hoa Kỳ định cư; ông làm chuyên viên dữ liệu cho Boeing trong 22 năm, về hưu năm 2017 và hiện cư trú tại Orange County, California.

Chỉ mấy hàng tiểu sử ấy thôi cũng đủ thấy đời một người đã trải qua khá nhiều khúc quanh nhưng nếu chỉ đọc tiểu sử thì chưa thấy được cái "*không khí của một thời*", theo cách nói của nhà văn Lê Hữu.

Muốn hiểu một anh sinh viên Văn Khoa Sài Gòn đầu thập niên 1970, phải nhớ rằng đó là một thời kỳ mà người trẻ vừa học vừa sống giữa chiến tranh. Ở Văn Khoa, người ta đọc triết học, văn chương, sử học. Ra khỏi trường, người ta gặp chiến tranh. Trong quán cà phê, có thể nói chuyện Sartre, Camus, Dostoevsky, Nguyễn Du. Ngoài đường, có thể gặp xe nhà binh.

Buổi sáng còn ngồi với nhau. Buổi chiều một người bạn có thể lên đường. Ngày mai, chưa chắc còn gặp lại. Cho nên một người trẻ học Triết trong hoàn cảnh ấy khó mà chỉ học Triết như học một môn trong chương trình. Những câu hỏi về tự do, thân phận, trách nhiệm, chiến tranh, định mệnh... không còn là những chữ nằm trong sách. Chúng đi thẳng vào đời sống.

Lê Lạc Giao lại thuộc thế hệ phải sống qua những câu hỏi ấy. Có lẽ vì vậy mà sau này, dù viết truyện, ông vẫn không hoàn toàn bỏ được cái tật của người học Triết: chuyện gì cũng muốn hỏi thêm một câu "tại sao?"

Người ta kể một chuyện. Ông hỏi: tại sao? Người ta kể chuyện chiến tranh. Ông hỏi: sau chiến tranh thì sao? Người ta kể chuyện tù. Ông hỏi: ra khỏi tù rồi thì sao? Người ta kể chuyện mất quê hương. Ông hỏi: quê hương rốt cuộc là gì?

Những câu hỏi ấy nếu đem viết thành luận văn thì có thể làm người đọc buồn ngủ nhưng nếu đem bỏ vào đời một nhân vật, chúng lại thành văn chương.

... Tám Năm

Có những con số trong tiểu sử nhìn qua rất bình thường. "1951.""1970–1974." "1993." "2017." Nhưng có một con số không bình thường: *Tám năm.*

Tám năm tù cải tạo. Tám năm ấy dài hơn một đoạn trong tiểu sử. Nó là một phần đời. Và đối với một người về sau cầm bút, những năm tháng ấy hẳn khó mà không để lại dấu vết.

Người ta có thể viết về tù cải tạo như một người đứng ngoài viết về một đề tài cũng có thể viết như một người đã ở trong đó. Hai cách viết khác nhau.

Một người đứng ngoài nhìn thấy sự kiện. Một người ở trong sự kiện mang theo cả mùi vị, cái đói, cái lạnh, nỗi nhớ nhà, tiếng nói của người bên cạnh, những ngày dài chờ đợi, những khuôn mặt rồi sẽ biến mất.

Văn chương của Lê Lạc Giao về sau nhiều lần trở lại với những con người đã sống qua chiến tranh và hậu quả

của chiến tranh. Tô Đăng Khoa nhận xét rằng năm tác phẩm đầu của ông là kết quả cô đọng của hơn bốn mươi năm suy ngẫm về chiến tranh Việt Nam và những con người đã sống trong tư cách nhân chứng hay nạn nhân của cuộc chiến.

Tôi thích chữ "cô đọng" bởi đời sống thì dài mà một cuốn sách thì ngắn. Một đời người có thể có hàng vạn chuyện. Nhà văn phải lựa lấy một ít rồi bỏ đi một ít. Rồi lại bỏ thêm một ít. Cuối cùng còn lại một câu chuyện.

Nhưng đằng sau câu chuyện ấy là cả một đời.

... Sang Mỹ, Đi Làm Cho Boeing

Năm 1993, Lê Lạc Giao sang Mỹ. Đây lại là một đoạn đời rất đáng nói.

Một người học Văn Khoa, ban Triết, đã từng viết, từng sống qua chiến tranh và tù cải tạo, sang Mỹ lại trở thành chuyên viên dữ liệu của Boeing. Nghe qua tưởng như hai thế giới chẳng dính dáng gì với nhau.

Văn chương một bên. Dữ liệu một bên. Một bên là con người. Một bên là con số. Nhưng nghĩ kỹ lại thì cũng chưa chắc xa nhau.

Người làm dữ liệu phải chú ý tới những chi tiết rất nhỏ. Nhà văn cũng vậy. Một con số sai có thể làm hỏng cả bảng dữ liệu. Một chi tiết sai có thể làm hỏng cả câu chuyện. Và người từng sống qua nhiều chuyện thường hiểu một điều: đời sống không nằm trong những biến cố lớn bằng những chi tiết nhỏ chung quanh biến cố ấy.

Một người bạn nói câu gì. Một buổi chiều trời ra sao. Một bữa cơm ăn với ai. Một lá thư nhận được lúc nào. Một người đi rồi không trở lại. Những thứ ấy, nhiều khi, mới là cái còn lại.

Lê Lạc Giao đi làm cho Boeing 22 năm, rồi về hưu năm 2017 và cũng từ khoảng thời gian ấy, ông có thêm một thứ mà người trẻ thường thiếu: thời giờ.

Có người về hưu rồi đi câu. Có người trồng cây. Có người đi du lịch. Có người chơi golf. Còn nhà văn thì... viết.

Mà nếu một người đã có hơn nửa thế kỷ chuyện để nhớ, thì về hưu cũng là lúc cái kho chuyện ấy bắt đầu mở cửa.

... Một Thời Điêu Linh

Năm 2013, Lê Lạc Giao xuất bản *Một Thời Điêu Linh*. Đây là tác phẩm đầu tiên trong chuỗi sách về sau của ông. Từ đó đến nay, ông lần lượt xuất bản *Nửa Vầng Trăng Ký Ức*, *Có Một Thời Nhân Chứng*, *Nụ Cười Buồn Mùa Hè*, *Mùa Địa Ngục*, *Dòng Đời* và năm 2026 là *Tổ Quốc Trăm Năm*.

Bảy cuốn sách.

Mà nếu nhìn vào thời điểm xuất bản thì thấy một điều hơi lạ. Ông không phải là một nhà văn trẻ chạy đua với tuổi trẻ. Trái lại, văn chương của ông đến khá muộn. Nhưng có lẽ, văn chương không phải nghề phải bắt đầu sớm. Có người hai mươi tuổi đã viết rất nhiều. Có người

bảy mươi tuổi mới viết được điều mà lúc hai mươi tuổi họ chưa thể viết vì lúc hai mươi tuổi, họ chưa sống đủ.

Đời sống cũng giống như một nồi nước dùng. Nấu chưa đủ lâu thì nước chưa ngọt. Muốn có vị, phải chờ.

Lê Lạc Giao đã chờ khá lâu. Đến khi cầm bút, ông có sẵn cả một đời làm chất liệu.

... Nửa Vầng Trăng Ký Ức

Tôi thích cái tên *Nửa Vầng Trăng Ký Ức*.

Không phải một vầng trăng. Chỉ có *nửa* vầng trăng. Có lẽ bởi ký ức con người cũng hiếm khi đầy đủ.

Ta nhớ một khuôn mặt mà quên giọng nói. Nhớ căn nhà mà quên con đường dẫn tới đó. Nhớ một người nhưng quên năm nào đã gặp. Nhớ một buổi chiều nhưng không còn nhớ buổi chiều ấy nói chuyện gì.

Ký ức vốn vậy. Nó không phải biên bản. Nó không ghi đủ. Nó lựa. Nó xóa. Nó giữ lại những gì nó muốn giữ.

Nhà văn làm một công việc hơi giống ký ức. Ông cũng lựa. Ông cũng bỏ. Nhưng khác ở chỗ nhà văn phải biến những mảnh ký ức rời rạc ấy thành một đời sống có thể đọc được.

Bởi vậy, hồi ức trong văn chương không phải là chuyện "tôi nhớ cái này, tôi nhớ cái kia". Nếu chỉ như vậy thì ai cũng có thể làm nhà văn. Điều khó là biến cái riêng thành cái chung.

Một người nhớ Sài Gòn của mình. Độc giả lại thấy Sài Gòn của họ. Một người nhớ một người bạn đã mất. Độc giả lại nhớ người bạn của mình. Một người kể chuyện tù cải tạo. Người chưa từng ở tù vẫn có thể hiểu được nỗi chờ đợi.

Đó là lúc ký ức riêng trở thành văn chương.

... Có Một Thời Nhân Chứng

Đến *Có Một Thời Nhân Chứng*, chữ "nhân chứng" bắt đầu làm người đọc chú ý.

Nhân chứng là người nhìn thấy. Nhưng nhìn thấy chưa chắc đã hiểu. Một người có thể đứng giữa một biến cố mà không biết ý nghĩa của biến cố ấy. Nhiều khi phải đợi hai mươi năm, ba mươi năm sau, người ta mới hiểu điều mình đã nhìn thấy. Đó là một đặc điểm của tuổi già.

Tuổi trẻ sống trong hiện tại. Tuổi già sống thêm một đời nữa trong quá khứ. Những chuyện ngày xưa, lúc xảy ra chẳng có gì đặc biệt. Nhiều năm sau, bỗng nhiên thấy nó quan trọng.

Một người bạn ngày xưa nói một câu. Lúc ấy chẳng để ý. Hai mươi năm sau, nhớ lại mới thấy câu ấy hay.

Một người đi khỏi đời mình. Lúc ấy chỉ thấy buồn. Nhiều năm sau mới hiểu người ấy đã để lại trong mình điều gì.

Lê Lạc Giao viết từ vị trí của một người đã có khoảng cách với những biến cố mà ông từng sống qua. Khoảng

cách ấy không làm ký ức nhạt đi. Nó giúp người ta nhìn rõ hơn.

... Nụ Cười Buồn

Rồi tới *Nụ Cười Buồn Mùa Hè*. Tôi cho rằng đây là một cái tên rất có duyên.

Nếu viết *Nỗi Buồn Mùa Hè* thì dễ quá. Nhưng *Nụ Cười Buồn* thì khác. Người ta phải sống lâu một chút mới hiểu được nụ cười buồn. Lúc trẻ, buồn là khóc. Lớn lên, buồn có khi cười. Không phải vì chuyện buồn đã trở thành chuyện vui. Mà vì người kể đã có đủ thời gian để nhìn nó từ một khoảng xa.

Tô Đăng Khoa, khi viết về tác phẩm này, nhận xét rằng những con người muốn cười được sau những kinh nghiệm đau thương phải có thời gian, sự từng trải, trầm tĩnh và sáng suốt. Tôi nghĩ điều ấy cũng có thể dùng để hiểu con người Lê Lạc Giao. Bởi nếu một người đã đi qua chiến tranh, tù đày, tha hương mà vẫn còn có thể ngồi với bạn bè, nói chuyện, cười chuyện cũ, thì cái cười ấy không còn là cái cười của tuổi trẻ.

Nó là cái cười của người đã biết đời không phải lúc nào cũng giải thích được.

... Mùa Địa Ngục

Mùa Địa Ngục xuất bản năm 2022. Cái tên mạnh hơn những tên sách trước.

Nhưng cái đáng nói không phải chữ "địa ngục". Cái đáng nói là chữ "mùa".

Địa ngục mà có mùa thì nghĩa là địa ngục cũng có thời gian. Nó bắt đầu. Nó kéo dài. Rồi một ngày nó chấm dứt. Nhưng chấm dứt không có nghĩa là xóa được.

Một người bước ra khỏi nhà tù nhưng nhà tù có thể còn ở trong trí nhớ. Một người rời quê hương nhưng quê hương vẫn ở trong tiếng nói. Một người sang Mỹ nhưng Sài Gòn vẫn có thể hiện ra trong một câu chuyện. Một người sống tiếp nhưng người đã mất vẫn ngồi đâu đó trong ký ức.

Có lẽ đó là lý do những tác phẩm của Lê Lạc Giao tuy nói nhiều về những thời kỳ đã qua mà không hẳn là sách lịch sử.

Lịch sử ghi biến cố. Nhà văn ghi con người trong biến cố.

Hai việc ấy gần nhau mà không giống nhau.

... Dòng Đời

Năm 2023, *Dòng Đời* xuất hiện.

Hai chữ này nghe rất hiền. Không có "điêu linh". Không có "địa ngục". Không có "nhân chứng". Chỉ là *Dòng Đời.* Nhưng có lẽ càng lớn tuổi người ta càng thích những chữ đơn giản.

Đời là một dòng. Người này đi cùng ta một đoạn. Người kia đi cùng ta một đoạn khác. Có người gặp từ thuở học

trò. Có người gặp lúc tóc đã bạc. Có người tưởng sẽ đi cùng mình suốt đời, rốt cuộc lại chia tay giữa đường. Có người chỉ gặp vài lần mà nhớ suốt đời.

Tô Đăng Khoa cho biết ông nhìn thấy một dòng chảy nối *Có Một Thời Nhân Chứng*, *Nụ Cười Buồn Mùa Hè*, *Dòng Đời* và rồi *Tổ Quốc Trăm Năm* lại với nhau; ban đầu ông nghĩ dòng chảy ấy nằm ở chiến tranh, sau nghĩ tới thân phận, nhưng khi đọc *Tổ Quốc Trăm Năm* thì cảm thấy nổi bật hơn cả là những khuôn mặt con người.

Tôi rất thích nhận xét này bởi sau cùng, văn chương không có khuôn mặt thì khó sống lâu. Ý niệm có thể đúng. Luận thuyết có thể hay. Nhưng người đọc thường nhớ một con người hơn là nhớ một luận đề.

... Từ "Tôi" Đến "Chúng Ta"

Đến đây mới thấy cái hay trong hành trình của Lê Lạc Giao.

Ông bắt đầu từ cái rất riêng. Một đời người. Một ký ức. Một người bạn. Một thời đại mà ông đã sống qua. Nhưng càng viết, cái riêng ấy càng mở rộng.

Từ "tôi" thành "chúng ta". Một người tù cải tạo không còn chỉ là một người tù. Một người di dân không còn chỉ là một người di dân. Một người nhớ Sài Gòn không còn chỉ nhớ căn nhà của mình bởi đằng sau mỗi người đều có một thế hệ. Và đằng sau một thế hệ là một đoạn lịch sử.

Nhưng ở đây phải cẩn thận. Nhà văn không phải sử gia. Ông không có nhiệm vụ ghi hết mọi chuyện. Ông chỉ cần giữ lại những gì ông đã thấy, đã sống, đã nhớ, đã suy nghĩ. Còn độc giả tự nối những mảnh ấy lại.

Đó là chỗ tôi thấy văn chương của Lê Lạc Giao có phần đáng chú ý. Ông không cố biến mình thành một nhà sử học. Ông đứng ở vị trí một người *đã sống qua lịch sử.*

... Tổ Quốc Trăm Năm

Và rồi đến năm 2026, *Tổ Quốc Trăm Năm* ra đời.

Đây là tiểu thuyết hồi ký, tác phẩm thứ bảy trong danh mục sách của ông. Buổi giới thiệu sách được tổ chức ngày 19 tháng 9 năm 2026 tại Coffee Factory ở Westminster, với Tô Đăng Khoa, Vũ Hoàng Thư và Phan Tấn Hải làm diễn giả.

Cái tên *Tổ Quốc Trăm Năm* nghe lớn nhưng điều thú vị là cái lớn ấy lại được xây từ những chuyện rất nhỏ.

Tô Đăng Khoa kể rằng những cuộc gặp cuối tuần với Lê Lạc Giao thường bắt đầu bằng một người bạn vừa mất, một bài thơ cũ, một chuyện Sài Gòn, rồi mới lan sang những điều khác. Ông có cảm giác những cuốn sách của Lê Lạc Giao cũng lớn dần lên từ những con người và những cuộc gặp gỡ như vậy. Đó là một cách nhìn khá đẹp về chữ *Tổ quốc.*

Tổ quốc trong sách địa lý có biên giới. Tổ quốc trong sách sử có triều đại, chiến tranh, hiệp ước. Nhưng Tổ

quốc trong ký ức của một người có khi chỉ là một con đường, một ngôi trường, một tiếng rao, một món ăn, một người bạn, một bài thơ, một căn nhà, một buổi chiều Sài Gòn.

Những thứ ấy nhỏ quá, không đủ làm lịch sử nhưng thiếu chúng thì lịch sử trở thành một chuyện rất xa.

Con người không yêu một danh từ trừu tượng. Con người yêu những gì mình từng sống.

... Nhà Văn Và Những Người Bạn

Có lẽ đây là điểm tôi muốn giữ lại nhất khi viết về Lê Lạc Giao. Ông là người có vẻ quý bạn.

Điều này nghe chẳng có gì ghê gớm nhưng với một người viết, nó quan trọng.

Có nhà văn thích cô độc. Có nhà văn thích tranh luận. Có nhà văn thích nổi tiếng. Có nhà văn thích sống giữa bạn bè. Lê Lạc Giao, qua những gì tôi được biết và qua những cuộc gặp gần đây, có vẻ thuộc hạng sau.

Ông thích nói chuyện mà muốn nói chuyện được thì phải nhớ người. Nhớ người này từng viết bài gì. Nhớ người kia học ở đâu. Nhớ một người đã mất. Nhớ một chuyện cách đây mấy chục năm. Nhớ một câu nói tưởng như không đáng nhớ.

Nhà văn có khi không phải người nhớ chuyện giỏi nhất. Nhà văn là người không nỡ để những chuyện đáng nhớ mất đi. Có lẽ vì vậy mà sách của Lê Lạc Giao đầy bóng dáng con người.

... Lai Rai Cũng Là Một Cách Viết

Nói đến đây, tôi lại trở về chuyện lai rai.

Lai rai thật ra cũng có một thứ triết lý. Người ta uống nhanh để đạt tới một mục đích. Người ta uống lai rai thì chẳng có mục đích gì cả. Chính vì không có mục đích nên câu chuyện mới rộng.

Bắt đầu bằng chuyện rượu. Qua chuyện đồ ăn. Sang chuyện bạn bè. Qua chuyện văn chương. Rồi tới chuyện đời. Rồi có khi ngồi im. Một lúc sau lại có người nhớ ra: "À, hồi đó ông A có nói một câu..." Thế là câu chuyện sống lại.

Tôi nghĩ Lê Lạc Giao viết cũng hơi giống lai rai. Ông không nhất thiết phải nói ngay điều quan trọng nhất. Ông để câu chuyện đi một vòng. Nhân vật gặp nhau. Ký ức trở lại. Một chuyện nhỏ gợi một chuyện lớn. Một người bạn dẫn tới một thời đại. Một kỷ niệm dẫn tới một câu hỏi. Rồi sau cùng, độc giả mới chợt nhận ra mình đang đọc chuyện của cả một thế hệ.

Chuyện tưởng như tản mạn mà không hẳn tản mạn. Chuyện tưởng riêng tư mà lại có phần chung.

... Văn Chương Của Một Người Đã Đi Qua Nhiều Đời Sống

Nếu phải nói ngắn về văn phong Lê Lạc Giao, tôi không muốn dùng những chữ quá lớn. Tôi không muốn nói

"hùng tráng". Cũng không muốn nói "vĩ đại". Tôi thích chữ *điềm đạm* hơn.

Văn ông bắt nguồn từ những chuyện đã sống qua nhưng ông không nhất thiết phải kể chuyện với giọng kêu than. Những điều đau đớn được đặt cạnh những điều bình thường. Chiến tranh đứng cạnh tình yêu. Nhà tù đứng cạnh tình bạn. Tha hương đứng cạnh ký ức. Triết học đứng cạnh một cuộc trò chuyện. Và nỗi buồn đôi khi đứng cạnh một nụ cười.

Đó là một thứ văn chương của người đã có tuổi.

Người trẻ thường muốn nói. Người lớn tuổi bắt đầu muốn kể. Nhưng muốn kể cho hay thì phải biết cái gì nên kể và cái gì nên bỏ.

Có lẽ đó là điều thời gian dạy cho người viết.

... Lê Lạc Giao Và Cái Thú "Nhớ Người"

Tôi càng nghĩ càng thấy có một chữ thích hợp với Lê Lạc Giao: *nhớ.*

Không phải chỉ nhớ quê. Không phải chỉ nhớ Sài Gòn. Không phải chỉ nhớ thời trẻ. Mà nhớ *người*.

Nhớ người bạn cũ. Nhớ người đã mất. Nhớ một người từng gặp. Nhớ một câu nói. Nhớ một cuộc tình. Nhớ một thời. Rồi từ cái nhớ ấy mà viết.

Có lẽ vì vậy mà đọc về *Tổ Quốc Trăm Năm*, Tô Đăng Khoa nói rằng ông có cảm giác mình đang đứng trước những khuôn mặt hơn là trước những ý niệm. Tôi nghĩ đó là

một lời nhận xét đẹp và cũng là một lời nhận xét quan trọng.

Bởi rốt cuộc, lịch sử có thể được viết bằng năm tháng nhưng văn chương được nhớ bằng *con người.*

... Một Đời Người, Bảy Cuốn Sách

Nhìn lại con đường của Lê Lạc Giao, ta có thể kể khá gọn: Sinh năm 1951 ở Khánh Hòa. Học Văn Khoa Sài Gòn, ban Triết. Sống qua chiến tranh. Trải qua tám năm tù cải tạo. Sang Mỹ năm 1993. Làm việc cho Boeing 22 năm. Về hưu năm 2017. Rồi lần lượt xuất bản bảy tác phẩm:

Một Thời Điêu Linh — 2013.
Nửa Vầng Trăng Ký Ức — 2015.
Có Một Thời Nhân Chứng — 2018.
Nụ Cười Buồn Mùa Hè — 2020.
Mùa Địa Ngục — 2022.
Dòng Đời — 2023.
Tổ Quốc Trăm Năm — 2026.

Nhưng nếu chỉ kể như vậy thì Lê Lạc Giao vẫn còn thiếu bởi đời người không phải một bảng niên biểu.

Một đời người là những lần gặp. Những lần chia tay. Những lần trở lại. Những lần nhớ. Những lần quên. Và đôi khi, những lần ngồi với bạn bè mà chẳng ai biết câu chuyện hôm nay sẽ trở thành chất liệu cho một cuốn sách ngày mai.

... Gặp Một Nhà Văn Ở Orange County

Tôi mới quen Lê Lạc Giao chưa lâu cho nên tôi không dám nói rằng mình đã hiểu hết ông.

Một đời người dài hơn vài buổi cà phê. Bảy cuốn sách dài hơn một bài viết. Nhưng tôi nghĩ có một điều người ta có thể nhận ra khá sớm: muốn hiểu một nhà văn, đừng chỉ đọc sách của họ; hãy nhìn xem họ sống với người khác như thế nào vì người viết có thể làm văn nhưng khó làm bộ trong những cuộc gặp gỡ thường ngày.

Một người có quý bạn hay không, nhiều khi chỉ cần ngồi với họ một buổi là biết. Một người có thích chuyện đời hay không, nghe họ nói một hồi cũng biết. Một người có còn thiết tha với văn chương hay không, chỉ cần nhắc một tác giả cũ, một bài thơ cũ là thấy.

Ở Lê Lạc Giao, tôi thấy cái vẻ điềm đạm của một người đã đi qua nhiều chuyện. Không vội. Không ồn. Không cần phải chứng minh mình đã từng sống qua những gì.

Chuyện cứ từ từ mà kể.

... Rồi Câu Chuyện Lại Tiếp Tục

Có lẽ lần tới gặp Lê Lạc Giao, tôi sẽ không hỏi anh: "Anh viết cuốn *Tổ Quốc Trăm Năm* thế nào?"

Hỏi như vậy thì giống phỏng vấn quá. Tôi sẽ hỏi chuyện khác. Có thể hỏi anh về một người bạn. Hoặc một bài thơ. Hoặc Sài Gòn. Hoặc Văn Khoa. Hoặc Nha Trang.

Hoặc một chuyện nào đó xảy ra cách đây nửa thế kỷ. Rồi cứ để câu chuyện đi.

Nếu có thêm một hai người bạn như Thành Tôn và Tô Đăng Khoa ngồi bên cạnh thì càng tốt. Nếu có cà phê thì được. Nếu có thêm chút lai rai thì càng tốt nữa. Bởi biết đâu, giữa một câu chuyện tưởng như chẳng liên quan gì tới văn chương, Lê Lạc Giao lại nhớ ra một người. Từ người ấy nhớ tới một thời. Từ một thời nhớ tới một chuyện. Từ một chuyện nhớ tới một cuốn sách. Và biết đâu, một ngày nào đó, cuốn sách thứ tám lại ra đời.

Như vậy cũng đúng với cái cách mà Tô Đăng Khoa đã mô tả những cuộc gặp của ông với Lê Lạc Giao: câu chuyện bắt đầu rất tản mạn, từ người này sang người kia, từ bài thơ này sang kỷ niệm khác; nhưng rồi những mảnh riêng tư ấy cứ âm thầm tụ lại thành văn chương.

Văn chương, xét cho cùng, có khi không bắt đầu bằng chuyện muốn viết một cuốn sách. Nó bắt đầu bằng chuyện *không nỡ quên một người.* Và nếu vậy thì tôi nghĩ Lê Lạc Giao còn nhiều chuyện để viết bởi người quý bạn thì thường có nhiều chuyện để nhớ, mà người đã sống qua một đời dài thì lại càng có nhiều người để nhớ.

Cho nên, trong một buổi lai rai nào đó ở Orange County, nếu câu chuyện bỗng đi từ Thành Tôn sang Tô Đăng Khoa, từ Tô Đăng Khoa sang Văn Khoa, từ Văn Khoa sang Sài Gòn, từ Sài Gòn sang những năm tù cải tạo, rồi từ đó lại sang nước Mỹ... thì cũng đừng lấy làm lạ. Đó chỉ là Lê Lạc Giao đang kể chuyện đời.

Và biết đâu, ông đang viết một cuốn sách mà chính ông cũng chưa biết tên.